

The author substantiates the need to conclude a personal agreement or memorandum (for a community of students studying in the same class and their parents in the absence of personal agreements) between a scientific lyceum and a student and his or her parents on partnership in obtaining specialized education in science, to analyze their implementation and to update these documents before the beginning of each academic year.

Keywords: *specialized education in science; personalized educational request; educational service; educational environment; educational process; internal system of quality assurance of education.*

Стаття надійшла до редколегії 8 вересня 2023 року

УДК 159.923.38

DOI: [https://doi.org/10.32405/2413-4139-2023-2\(31\)-81-89](https://doi.org/10.32405/2413-4139-2023-2(31)-81-89)

Мельник Марина,
м. Київ, Україна

 <https://orcid.org/0000-0001-6581-5129>

Волощук Руслан,
м. Київ, Україна

 <https://orcid.org/0000-0002-6717-0456>

ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ ОБДАРОВАНИХ СТАРШОКЛАСНИКІВ

Анотація.

У статті висвітлено результати багаторічних досліджень теоретико-методологічного та прикладного характеру проблеми ціннісних орієнтацій особистості. Висвітлено два напрями дослідження цінностей: індивідуально і культурно орієнтованих. Представлено перешкоди розуміння та вивчення цінностей.

Описано напрацювання Г. Мюнстерберга, Е. Шпрагнера, М. Рокича, В. Гувей (напрямо індивідуально орієнтованих цінностей) та П. Хенел, Р. Інглехарта, Дж. Хофстеде, Ш. Шварца (напрямо культурно орієнтованих цінностей) з проблеми ціннісних орієнтацій особистості.

Висвітлено особливості емпіричного вивчення ціннісної системи обдарованих учнів. Перераховано типові особливості системи ціннісних орієнтацій обдарованих учнів у порівнянні з учнівським загалом. Показано, що для обдарованих учнів важливими є такі цінності, як: чесність, толерантність, любов, краса природи та мистецтва, внутрішня гармонія, мудрість, а також інтелектуальні цінності та цінності саморозвитку. Описано вивчення взаємозв'язку цінностей із рівнем інтелектуального розвитку, зі спеціальними здібностями (художніми, музичними, математичними, лінгвістичними). Узагальнено результати дослідження цінностей обдарованих учнів та їх взаємозв'язку з гендером. Перераховано цінності, якими обдарована особистість готова знехтувати задля реалізації важливих для неї цінностей. Показано, що такими цінностями, зокрема, є цінності здоров'я і безпеки, а також матеріально забезпеченого життя.

Ключові слова: обдарованість; обдаровані учні; ціннісні орієнтації; цінності; культурно орієнтовані цінності; індивідуально орієнтовані цінності.

Ціннісні орієнтації є найважливішими компонентами структури особистості. Поряд з іншими соціально-психологічними утвореннями вони виконують функції регуляторів поведінки та проявляються в усіх сферах людської діяльності [4, с. 15]. Цінності особистості тісно пов'язані зі сферами моралі, афективно-мотиваційною, особистісною та когнітивною. Саме на цінностях базується вибір життєвого шляху людини. Вибір освітнього напрямку, професійного

та життєвого шляху, задоволення собою та власним життям обумовлюється цінностями, яким людина надає перевагу та які наполегливо прагне реалізувати [20, с. 58–73].

Варто зауважити, що на сьогодні немає однастайності в поглядах науковців на проблему ціннісних орієнтацій. У деяких дослідженнях поняття «ціннісні орієнтації особистості» співпадає з термінами мотиваційної чи смислової сфери (А. Маслоу фактично не розділяє поняття «цінності», «потреби», «мотиви»; В. Франкл – «цінності» та «особистісні смисли») [6, с. 13].

Так, М. Хектер визначає чотири перешкоди розуміння та вивчення цінностей: цінності не проявляються в об'єктивній поведінці, а відтак, їх не можна дослідити; сучасні теорії не обґрунтовують вплив цінностей на поведінку особистості; процес формування цінностей є недослідженим; проблеми ідентифікації та вимірювання цінностей [10, с. 1–28]. Зокрема С. Хітлін та Дж. А. Пілавін доповнюють цей список ще двома пунктами: цінності часто поєднуються з іншими соціально-психологічними явищами; цінності мають інтерпретуватися з урахуванням історичного та культурного контексту [11, с. 359–393]. Означене є актуальним для розуміння досліджуваного конструкту, адже поняття «цінність» найчастіше використовується в декількох значеннях: як суспільний ідеал (сюди входять загальнолюдські та конкретно-історичні цінності); цінності, які постають в об'єктивній формі у вигляді творів матеріальної та духовної культури або людських вчинків; соціальні цінності, які заломлюючись крізь призму індивідуальної життєдіяльності, входять у психологічну структуру особистості у формі особистісних цінностей [3, с. 442].

Таким чином, суб'єктивна система цінностей людини складається з елементів історично і соціально даної йому об'єктивної системи цінностей, але водночас містить емоційне і раціональне ставлення до складових об'єктивної системи цінностей [4, с. 12]. Відтак, цінності мають двоїстий характер – вони одночасно і соціальні (історично обумовлені) та індивідуальні (адже в них зосереджений досвід конкретної людини) [4, с. 14–15]. Як стверджує М. Маріні, цінності варто розуміти як оцінні переконання, що синтезують афективні та когнітивні елементи для орієнтації людей у світі [15, с. 2828–2840].

Першу формальну психологічну модель цінностей запропонував Г. Мюнстерберг у 1908 році. У рамці «чотири на два» дослідник протиставив життєві цінності культурним на одному вимірі та етичні, логічні, естетичні й метафізичні виміри на іншому [9].

Продовжив дослідження проблеми цінностей у 1921 р. Е. Шпрангер, опублікувавши роботу «Типи людей». За Е. Шпрагнером основою особистості є ціннісна орієнтація, за допомогою якої вона пізнає світ. Дослідник виділяє такі типи особистості:

- теоретична людина, для якої основною цінністю є пошук істини;
- естетична людина, для якої найвищою цінністю є стиль і гармонія;
- економічна людина, яка головний акцент робить на корисних і практичних цінностях;
- соціальна людина, яка вважає головною цінністю любов;
- політична людина, для якої особиста влада, вплив є основною ціннісною спрямованістю;
- релігійна людина, для якої ціннісна орієнтація полягає в пошуку сенсу життя, вищої духовної сили [5, с. 55–60].

На основі обґрунтованих Е. Шпрагнером типів особистості, у 1960 р. Дж. В. Олпорт створив опитувальник для їх емпіричного виявлення. Означений підхід, в основу якого були покладені вимірювання соціальних установок суб'єкта, був розкритикований М. Рокичем [9]. Дослідник виділив два класи цінностей – термінальні та інструментальні. Термінальні цінності, на думку М. Рокича, це переконання в тому, що певна кінцева мета індивідуального існування з особистої чи суспільної точок зору варто того, щоб до неї прагнути. Це, зокрема: активне діяльне життя, життєва мудрість, здоров'я, цікава робота, краса природи та мистецтва тощо. Інструментальні цінності – це переконання в тому, що певний образ дій є з особистої та суспільної точок зору кращим у будь-яких ситуаціях. До таких цінностей належать акурат-

ність, вихованість, життєрадісність, незалежність, освіченість тощо. М. Рокич створив опитувальник, що складався з двох наборів по 18 цінностей (інструментальних – *цінності-засоби* та термінальних – *цінності-цілі*), які пропонувалося класифікувати за їх важливістю. Після емпіричної перевірки обґрунтованого підходу дослідник отримав чисельні докази зв'язку між цінностями та поведінкою людини [17].

Використовуючи обґрунтовані М. Рокичем теоретичні положення, а також власні напрацювання спільно з В. Більським, у 1992 р. Ш. Шварц запропонував об'єднання виокремлених М. Рокичем цінностей на основі їх мотиваційної динаміки у вісім ціннісних типів [9]. Згодом, дУ 2012 р. Ш. Шварц опублікував [19, с. 663–688] доповнений список ціннісних типів, увівши контраст між цінностями з особистим фокусом та соціально спрямованими цінностями. На думку дослідника, цінності особистості утворюють мотиваційний континуум: як і колірний спектр можна розділити на мало або багато категорій, так і масив цінностей може бути деталізований. Зокрема, дослідник обґрунтував та емпірично підтвердив такі цінності:

- самоспрямованість – думки (свобода культивувати власні ідеї та переконання);
- самоспрямованість – дії (свобода дії відповідно до власних переконань);
- стимуляція (азарт, новизна, зміни);
- гедонізм (фізичне, чуттєве задоволення);
- досягнення (успіх відповідно до соціальних стандартів);
- влада – домінування (влада через контроль над іншими);
- влада – ресурси (влада через контроль матеріальних та соціальних ресурсів);
- репутація (безпека та влада через підтримку іміджу);
- безпека – персональна (особиста безпека в найближчому оточенні);
- безпека – соціальна (безпека та стабільність загалом у суспільстві);
- традиції (збереження культурних, сімейних або релігійних традицій);
- конформність – правила (згода з правилами, законами, формальними вимогами);
- конформність – міжособистісна (догодження іншим);
- покірність (власна незначність);
- доброзичливість – надійність (надійний член групи);
- доброзичливість – піклування (відданість добробуту членів групи);
- універсалізм – турбота (ствердження справедливості, рівності й захисту всіх людей);
- універсалізм – природа (збереження природного середовища);
- універсалізм – толерантність (прийняття та розуміння інших) [19, с. 663–688].

Найсучаснішою теорією цінностей є теорія людських цінностей В. Гувей [8, с. 41–47] (табл. 1), що ґрунтується на теорії А. Маслоу і базується на двох функціях цінностей: цінності виражають потреби (виживання проти благополуччя) або цінності як спрямування дій (особисті проти загальних проти соціальних цілей).

Таблиця 1

Цінності особистості (В. Гувей)

		Цінності як орієнтири дій (коло цілей)		
		Особисті цілі (особистість сама за себе)	Загальні цілі (загальна мета життя)	Соціальні цілі (особистість в спільноті)
Цінності як вираження потреб (рівень потреб)	Потреби благополуччя (життя як джерело можливостей)	Цінності переживання Емоції Задоволення Сексуальність	Надособистісні цінності Краса Знання Зрілість	Інтерактивні цінності Емоційність Приналежність Підтримка
	Потреби виживання (життя як джерело загроз)	Цінності заохочення Влада Престиж Успіх	Екзистенційні цінності Здоров'я Стабільність Виживання	Нормативні цінності Покірність Релігійність Традиція

Означені вище підходи дослідження цінностей особистості базуються та доповнюють один одного й відображають цінності на індивідуальному рівні. Окремо виділяють напрям досліджень культурно орієнтованих цінностей. Наприклад, дослідники виокремлюють конкурентні (прагнуть максимізувати власні результати стосовно іншої людини), індивідуалістичні (прагнуть максимізувати власні результати незалежно від результатів інших) та просоціальні (прагнуть досягти максимальних результатів для себе та інших) ціннісні типи [9].

Так, Р. Інглехарт [14, с. 19–51], базуючись на теорії А. Маслоу, запропонував теорію як континуум цінностей від матеріалізму (пов'язані з фізичною та матеріальною безпекою) до постматеріалізму (пов'язані зі свободою та самовираженням). Цікавими є результати досліджень науковця, у яких виявлено зміну цінностей від матеріалізму до постматеріалізму під впливом економічного зростання [14, с. 19–51].

У теорії, запропонованій Дж. Хофстедом [12], обґрунтовано зв'язок індивідуальних цінностей і культури. Дослідник виокремив шість цінностей, що диференціюють представників різних культур. Це, зокрема: влада – дистанція, індивідуалізм – колективізм, уникнення невизначеності, маскуліність – фемінітет, довгострокові орієнтації, поблажливість – обмеження [12].

Теорія культурних цінностей Ш. Шварца [18, с. 137–182] базується на його теорії індивідуальних людських цінностей [19, с. 663–688]. Дослідник обґрунтував сім апріорних культурно орієнтованих цінностей: інтелектуальна автономія (незалежність), емоційна автономія (прагнення позитивних емоційних переживань), майстерність (заохочення до самоствердження), ієрархія (нерівномірний розподіл влади), приналежність (бути частиною культури), гармонія (гармонійне співіснування з навколишнім середовищем), егалітаризм (турбота про інших) [18, с. 137–182].

Таким чином, вивчення ціннісної сфери особистості має давню історію. Дослідники неодноразово встановлювали специфічність системи ціннісних орієнтацій різних груп населення, що впливає на їх сімейне, соціальне, професійне та суспільне становлення.

Система ціннісних орієнтацій обдарованої особистості є однією з найбільш важливих її характеристик. У чисельних наукових дослідженнях [1; 2; 13; 16; 20] було виявлено особливості ціннісної сфери обдарованих учнів у порівнянні з учнівським загалом. Зокрема, було визначено [13, с. 29–35], що обдаровані учні з високим IQ орієнтуються на такі цінності, як впевненість у собі, життєва мудрість та особиста безпека. Водночас вони готові знехтувати такими цінностями, як: матеріально забезпечене життя, суспільне визнання, гедонізм, суспільна безпека [13, с. 29–35]. Схожі результати було отримано у дослідженні В. Ріма [16, с. 245–246], у якому респонденти з високим рівнем інтелекту надають більшого значення таким цінностям, як: щастя, життєва мудрість, творчість, самоповага, продуктивне життя, а також освіченість, терпимість, раціоналізм, чесність, незалежність.

У досліджуваному контексті цікавим є також вивчення взаємозв'язку цінностей зі спеціальними здібностями – художніми, музичними, математичними, лінгвістичними тощо [20, с. 58–73]. Так, цінностям творчості надають перевагу лінгвістично та музично обдаровані учні. Цінності престижу особливо високо оцінюють музично обдаровані учні. Окрім того, для математично, лінгвістично та музично обдарованих учнів важливими в ієрархії ціннісних орієнтацій є моральні цінності. Такі учні вважають надзвичайно важливим дотримання соціальних і моральних норм, дотримання вимог закону. На вищій щаблі в ієрархії цінностей вони також ставлять цінності любові, доброти, справедливості, самовідданості та чесності. Учні з лінгвістичними та математичними обдаруваннями керуються цінностями пізнання, розвитку, продуктивного життя та чесності. Важливого значення релігійним цінностям (Бог, віра, святість, етичні норми) надають лінгвістично та музично обдаровані учні. Окрім того, для лінгвістично обдарованих учнів важливими є цінності альтруїзму, патріотизму, соціальні цінності. Орієнтація на економічні цінності, матеріально забезпечене життя, успіх є характерною для математично обдарованих учнів [20, с. 58–73].

Дослідженнями було встановлено, що учні з непересічними успіхами особливого значення надають когнітивним та інтелектуальним цінностям і значно нижче, у рейтингу цінностей, ставлять перфекціонізм. Означене, на думку дослідників, свідчить про прагнення обдарованих учнів до саморозвитку та самореалізації, а не просто до вдосконалення в певній предметній сфері [7, с. 171–176].

Окрім того, для обдарованих учнів важливими є цінності творчості, незалежності та самовідданості [20, с. 58–73]. На думку вчених, означені цінності, з одного боку, сприяють досягненню успіхів обдарованою дитиною, а з іншого – підтримуються стимулювальним розвивальним навчальним середовищем [21].

Для обдарованих учнів важливими є цінності чесності, освіченості, життєрадісності, вихованості, відповідальності та незалежності. На вищій щаблі ієрархії, поряд із цінностями здоров'я, любові, сім'ї й дружби, також цінності, пов'язані з реалізацією власного потенціалу (життєва мудрість, розвиток, активне діяльне життя). Цінності, що спрямовані на зовнішній світ (термінальні: матеріально забезпечене життя, суспільне визнання, розваги, щастя інших та інструментальні: непримиримість до недоліків, високі запити, ефективність у справах тощо) ставляться обдарованими учнями на нижчій щаблі ієрархії [2].

Загалом, для обдарованих учнів важливими є такі цінності, як: чесність, толерантність, любов, краса природи та мистецтва, внутрішня гармонія, мудрість, а також інтелектуальні цінності та цінності саморозвитку. Це свідчить про підвищену увагу обдарованих до таких соціальних цінностей, як правда, справедливість, дружба, а також вказує на їх ідеалістичне ставлення до дійсності [22, с. 525–539].

У дослідженні, проведеному Н. Бельською [1, с. 39–55], було також підтверджено специфічну, у порівнянні з учнівським загалом, систему цінностей обдарованих учнів. Було встановлено, що обдаровані учні відрізняються більшою соціально-етичною зрілістю, духовністю, альтруїзмом і соціоцентризмом, моральною чуйністю, прагненням до високих ідеалів краси і гармонії. Вони не поділяють цінностей гедонізму та кар'єризму, набагато меншою мірою, у порівнянні з учнівським загалом, мотивуються у своїй діяльності матеріальною винагородою та честолюбством. Цікавим є здійснений дослідницею статистичний аналіз результатів у гендерному аспекті. Зокрема, було визначено, що зі статтю (гендером) пов'язані такі цінності: «матеріальне забезпечене життя» (важливіше для юнаків), «суспільне визнання» (важливіше для юнаків), «внутрішня гармонія» (важливіше для дівчат). Цілковито незалежними від гендерного фактора визначилися такі цінності, як «здоров'я», «краса природи і мистецтва», «дружба», «особистий простір», «національні особливості, традиції та звичаї свого народу», «вірність принципам, ідеалам і переконанням».

Показовим є емпірично виявлений блок особистісно-розвивальних і творчих орієнтацій, що охоплює також умовно «негативні» цінності, тобто цінності, якими творча особистість готова знехтувати, принести в жертву, тому що вона вважає для себе найбільш важливим. Зокрема такими цінностями є цінності здоров'я і безпеки, а також матеріально забезпеченого життя [1, с. 39–55].

У проведеному нами дослідженні були отримані схожі результати (табл. 2). Так, обдарованими учнями на вищій щаблі ієрархії цінностей було зараховано, окрім цінностей, що демонструють загальноприйняті уявлення про успішність та задоволеність життям (здоров'я, любов, щасливе сімейне життя, наявність вірних друзів), також цінності, що пов'язані з реалізацією власного потенціалу (життєва мудрість, розвиток, активне діяльне життя). Серед інструментальних цінностей респонденти насамперед виділяють чесність, освіченість, життєрадісність, вихованість, відповідальність і незалежність. Цінності, що спрямовані на зовнішній світ (термінальні: матеріально забезпечене життя, суспільне визнання, розваги, щастя інших та інструментальні: непримиримість до недоліків, високі запити, ефективність у справах тощо) були зараховані респондентами на нижчій щаблі ієрархії.

Таблиця 2

Ціннісні орієнтації обдарованих старшокласників

	Цінності	Середній ранг	Позиція
Термінальні	Активне діяльне життя	8,28	7
	Життєва мудрість	7,69	5
	Здоров'я	4,98	1
	Цікава робота	9,47	10
	Краса природи і мистецтва	13,94	18
	Любов	6,58	2
	Матеріально забезпечене життя	10,55	13
	Наявність хороших та вірних друзів	7,3	4
	Суспільне визнання	11,59	14
	Пізнання	9,91	11
	Продуктивне життя	10,12	12
	Розвиток	7,74	6
	Розваги	13,7	17
	Свобода	8,62	9
	Щасливе сімейне життя	6,92	3
	Щастя інших	11,87	15
	Упевненість у собі	12,62	16
	Творчість	8,36	8
Інструментальні	Акуратність	10,89	15
	Вихованість	7,27	3
	Високі запити	12,03	17
	Життєрадісність	7,58	4
	Старанність	10,12	13
	Незалежність	8,31	6
	Непримиренність до недоліків у собі та інших	15,28	18
	Освіченість	6,88	2
	Відповідальність	7,74	5
	Раціоналізм	9,8	12
	Самоконтроль	9,64	10
	Сміливість у відстоюванні своєї думки, поглядів	9,56	8
	Тверда воля	9,4	7
	Терпимість	10,37	14
	Широта поглядів	9,68	11
	Чесність	6,12	1
	Ефективність у справах	11,16	16
	Чуйність	9,59	9

Ціннісні орієнтації особистості, будучи динамічною системою, що постійно розвивається, виступають передумовою діяльності та поведінки людини. Тому під час роботи з обдарованими учнями в умовах освітнього закладу варто спиратися на їх систему ціннісних орієнтацій, адже вони є основою цілей, ідеалів, переконань, інтересів, а також тісно пов'язані з пізнавальною і вольовою сферами діяльності [4, с. 442].

Здійснений короткий теоретичний аналіз засвідчує, що для обдарованих учнів надзвичайно важливими є: робота над собою, постійне самовдосконалення – фізичне, духовне, моральне, професійне. Вони значно менше, у порівнянні з учнівським загалом, зорієнтовані на матеріально забезпечене життя, владу та гедоністичні цінності. Обдаровані учні відрізняються орієнтацією на інтелектуальні, творчі та духовні цінності. Водночас вони не поділяють цінностей гедонізму

і кар'єризму, набагато меншою мірою, у порівнянні з учнівським загалом, мотивуються у своїй діяльності матеріальною винагородою та честолюбством. Надзвичайно важливим для урахування в роботі з обдарованими учнями є встановлена дослідниками тенденція нехтувати обдарованими учнями цінностями здоров'я та безпеки.

Використані літературні джерела

1. Психологічна діагностика інтелектуально обдарованих старшокласників : метод. посіб. / Н. А. Бельська, М. Ю. Мельник, Н. А. Поліхун, К. Г. Постова. – Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2018. – 142 с.
2. Мельник М. Ю. Формування готовності обдарованих старшокласників до професійного самовизначення : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / М. Ю. Мельник. – Умань, 2016. – 22 с.
3. Психология. Словарь / под общ. Ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. – М. : Политиздат, 1990. – 494 с.
4. Серый А. В. Ценностно-смысловая сфера личности : учеб. пособие / А. В. Серый, М. С. Яницкий. – Кемерово : Кемеровский государственный университет, 1999. – 92 с.
5. Шпрангер Э. Основные идеальные типы индивидуальности / под ред. Ю. Б. Гиппенрейтер, А. А. Пузыря. – М. : Изд-во МГУ, 1982. – С. 55–60.
6. Яницкий М. С. Ценностные ориентации личности как динамическая система / М. С. Яницкий. – Кемерово : Кузбассвуиздат, 2000. – 204 с.
7. Dobaj I. Hierarchia wartos'ci a sukcesy uzyskiwane przez uczniow'w w konkursach przedmiotowych / I. Dobaj // Kwartalnik Pedagogiczny. – 1983. – No. 3–4. – P. 171–176.
8. Gouveia V. V. Functional theory of human values: testing its content and structure hypotheses / V. V. Gouveia, T. L. Milfont, V. M. Guerra // Pers. Individ. Dif. – 2014. – No. 60. – P. 41–47.
9. Hanel P. H. P. An Empirical Comparison of Human Value Models / P. H. P. Hanel, L. F. Litzellachner, G. R. Maio // Frontiers in Psychology. – 2018. – No. 9.
10. Hechter, M. Values research in the social and behavioral sciences / M. Hechter et al. – 1993. – P. 1–28.
11. Hitlin S. Values: Reviving a Dormant Concept / S. Hitlin, J. A. Piliavin // Annual Review of Sociology. – 2004. – No. 30(1). – P. 359–393.
12. Hofstede G. Culture's Consequences: Comparing Values, Behaviors, Institutions and Organizations Across Nations / G. Hofstede. – CA : Sage, 2nd Ed. Thousand Oaks, 2001.
13. Hogan H. W. Values and Selected Antecedents / H. W. Hogan, H. N. Mookherjee // The Journal of Social Psychology. – 1981. – No. 113(1). – P. 29–35.
14. Inglehart R. F. Modernization, cultural change, and the persistence of traditional values / R. F. Inglehart, W. E. Baker // Am. Soc. Rev. – 2000. – No. 65. – P. 19–51.
15. Marini M. M. Social values and norms / M. M. Marini. – See Borgatta & Montgomery, 2000. – P. 2828–2840.
16. Rim Y. Importance of values according to personality, intelligence and sex / Y. Rim // Personality and Individual Differences. – 1984. – No. 5(2). – P. 245–246.
17. Rokeach M. The Nature of Human Values / M. Rokeach. – New York, NY: The Free Press, 1973.
18. Schwartz S. H. A theory of cultural value orientations: explication and applications / S. H. Schwartz // Comp. Soc. – 2006. – No. 5. – P. 137–182.
19. Refining the theory of basic individual values / S. H. Schwartz, J. Cieciuch, M. Vecchione, E. Davidov, R. Fischer, C. Beierlein, et al. // J. Pers. Soc. Psychol. – 2012. – 103. – P. 663–688.
20. Sekowski A. Education of gifted students – an axiological perspective / A. Sekowski, B. Łubianka // Gifted Education International. – 2013. – No. 30(1). – P. 58–73.
21. Siekanska M. Zadownolenie z pracy zawodowej oso'b wybitnie zdolnych / M. Siekanska. – Lublin: Scientific Society of the Catholic University of Lublin TN KUL. – 2005.
22. Webb J. T. Nurturing social-emotional development of gifted children / Heller K. A., Mo'nks F. J., Passow A. H. (eds.) // International Handbook of Research and Development of Giftedness and Talent. – Oxford – New York: Pergamon Press, 1993. – P. 525–539.

References

1. Belska, N. A., Melnyk, M. Yu., Polikhun, N. A., & Postova, K. H. (2018). *Psykhologichna diahnostyka intelektualno obdarovanykh starshoklasnykiv [Psychological diagnosis of intellectually gifted high school students]*. Kyiv, 142 p. [in Ukrainian].
2. Melnyk, M. Yu. (2016). Formuvannia hotovnosti obdarovanykh starshoklasnykiv do profesiinoho samovyznachennia [Formation of readiness of gifted high school students for professional self-determination]. *Candidate's thesis*. Uman, 22 p. [in Ukrainian].
3. Petrovskiy, A. V., & Yaroshevskiy, M. H. (1990). *Psihologiya. Slovar [Psychology. Dictionary]*. Moscow, 494 p. [in Russian].
4. Seryi, A. V., & Yanitskiy, M. S. (1999). *Tsennostno-smyislovaya sfera lichnosti [The value-semantic sphere of personality]*. Kemerovo, 92 p. [in Russian].
5. Shpranher, E.; Hyppenreiter, Yu. B., & Puzyreia, A. A. (1982). *Osnovnyie idealnyie tipy individualnosti [Basic ideal types of individuality]*. Moscow, P. 55–60. [in Russian].
6. Ianytskiy, M. S. (2000). *Tsennostnyie orientatsii lichnosti kak dinamicheskaya sistema [Value orientations of the individual as a dynamic system]*. Kemerovo, 204 p. [in Russian].
7. Dobaj, I. (1983). Hierarchia wartos'ci a sukcesy uzyskiwane przez uczniow w konkursach przedmiotowych. *Kwartalnik Pedagogiczny*. 3–4. P. 171–176.
8. Gouveia, V. V., Milfont, T. L., & Guerra, V. M. (2014). Functional theory of human values: testing its content and structure hypotheses. *Pers. Individ. Dif.* 60. P. 41–47.
9. Hanel, P. H. P., Litzellachner, L. F., Maio, G. R. (2018). An Empirical Comparison of Human Value Models. *Frontiers in Psychology*. 9.
10. Hechter M. (1993). Values research in the social and behavioral sciences. P. 1–28.
11. Hitlin, S., & Piliavin, J. A. (2004). Values: Reviving a Dormant Concept. *Annual Review of Sociology*. 30 (1). P. 359–393.
12. Hofstede, G. (2001). *Culture's Consequences: Comparing Values, Behaviors, Institutions and Organizations Across Nations*, 2nd Edn. Thousand Oaks, CA: Sage,
13. Hogan, H. W., & Mookherjee, H. N. (1981). Values and Selected Antecedents. *The Journal of Social Psychology*. 113 (1). P. 29–35.
14. Inglehart, R. F., & Baker, W. E. (2000). Modernization, cultural change, and the persistence of traditional values. *Am. Soc. Rev.* № 65. P. 19–51.
15. Marini, M. M. (2000). Social values and norms. *See Borgatta & Montgomery*. P. 2828–2840.
16. Rim, Y. (1984). Importance of values according to personality, intelligence and sex. *Personality and Individual Differences*. 5 (2). P. 245–246.
17. Rokeach, M. *The Nature of Human Values*. New York, NY: The Free Press, 1973.
18. Schwartz S. H. (2006). A theory of cultural value orientations: explication and applications. *Comp. Soc.* 5. P. 137–182.
19. Schwartz, S. H., Cieciuch, J., Vecchione, M., Davidov, E., Fischer, R., & Beierlein, C., et al. (2012). Refining the theory of basic individual values. *J. Pers. Soc. Psychol.* 103, P. 663–688.
20. Sekowski, A., & Łubianka, B. (2013). Education of gifted students – an axiological perspective. *Gifted Education International*. 30 (1). P. 58–73.
21. Siekanska, M. (2005). *Zadowolenie z pracy zawodowej oso' b wybitnie zdolnych*. Lublin.
22. Webb J. T.; Heller, K. A., Mo'nks, F. J., & Passow, A. H. (eds.) (1993). *Nurturing social-emotional development of gifted children. International Handbook of Research and Development of Giftedness and Talent*. Oxford – New York, P. 525–539.

Melnyk Maryna, Voloshchuk Ruslan

VALUE ORIENTATIONS OF GIFTED HIGH SCHOOL STUDENTS

Summary.

The article includes results of many years of theoretical, methodological and practical research of the problem of value orientations of personality. Two areas of value research are highlighted: individually oriented

and culturally oriented. Obstacles to understanding and studying values are presented.

The work of G. Muensterberg, E. Spragner, M. Rokich, V. Gouve (direction of individually oriented values) and P. Henel, R. Inglehart, J. Hofstede, S. Schwartz (direction of culturally oriented values) on the problem of value orientations are described.

The features of empirical study of the gifted students value system are highlighted. The typical features of the gifted students' value orientations system are compared with the student's. It is shown that for gifted students such values as: honesty, tolerance, love, beauty of nature and art, inner harmony, wisdom, as well as intellectual values and values of self-development are important. Interrelation of values with the level of intellectual development, with special abilities (artistic, musical, mathematical, linguistic) is described. The results of the gifted student's values study and their relationship with gender are generalized. The values that the gifted person is ready to neglect in order to realize the values that are important to her are listed. It is shown that such values, in particular, are the values of health and safety, as well as the material benefits.

Keywords: giftedness; gifted students; value orientations; values; culturally oriented values; individually oriented values.

Стаття надійшла до редколегії 14 листопада 2023 року

УДК 378.016:80

DOI: [https://doi.org/10.32405/2413-4139-2023-2\(31\)-89-96](https://doi.org/10.32405/2413-4139-2023-2(31)-89-96)

Остапчук Олена,
м. Кривий Ріг, Україна

 <https://orcid.org/0000-0002-0743-8529>

РІВНІ ПРОФЕСІЙНОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ВЧИТЕЛЯ: МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ

Анотація.

У статті з психолого-педагогічних позицій проаналізовано проблему професійної самореалізації учителя. Висвітлено діяльнісний, компетентнісний і гуманістичний підходи, концепцію оптимізації. Підкреслено необхідність поєднання об'єктивних і суб'єктивних факторів професійної самореалізації учителя, значущість вироблення вчителем власного педагогічного продукту, готовність до професійного самовизначення і саморозвитку.

Схарактеризовано три рівні професійної самореалізації учителя: функціональний, діяльнісний (суб'єктивний) та особистісно-смісловий. На перших двох рівнях особистісні компоненти самореалізації учителя підпорядковуються вимогам професійної діяльності заради досягнення її ефективності. На третьому рівні – встановлюється динамічний баланс між об'єктивними і суб'єктивними компонентами професійної самореалізації. Завдяки цьому підвищується ефективність педагогічного процесу.

Ключові слова: професійна самореалізація учителя; рівні професійної самореалізації; діяльність; оптимізація; компетентність; суб'єктивність; авторство.

Людський потенціал постає важливим об'єктом дослідження для соціальних наук. Сутнісні зміни в освіті орієнтують на вільний розвиток людини, на творчу ініціативу, самореалізацію, самостійність, конкурентоздатність, мобільність. На порядку денному – задача забезпечення входження людини в динамічний соціальний світ, його продуктивну адаптацію в цьому світі та, з огляду на це, необхідність постановки питання про забезпечення освітою більш повного, особистісно- і соціально-інтегрованого результату [1]. Таким результатом можна вважати готовність усіх учасників освітнього процесу до продуктивної самореалізації.